

Art. ur Boken: Svenska Helgon av
Sankta Birgitta Tryggve Lundén
1972

Den heliga Birgittas liv är inte bara ett stycke *svensk* historia — det utgör också ett stycke *européisk* historia. Ensam bland alla medeltida svenskar har hon fått en europeisk ryktbarhet. Sverige hade hittills bara spelat en mottagande roll i förhållande till andra länder. Med Birgitta och hennes verk börjar det också spela en givande roll.

Birgitta Birgersdotter föddes omkring 1302 på Finsta gård i Skederids socken i Uppland. Hennes fader, Birger Petersson, var lagman i Uppland och en rik jordägare. Hennes mor, Ingeborg Bengtsdotter, var dotter till lagmannen i Östergötland och dessutom befreundad med det regerande konungahuset. Det berättas att fru Ingeborg, medan hon bar Birgitta i moderlivet, råkade ut för ett skeppsbrott, ur vilket hon enligt vad en gudomlig röst meddelade henne blev räddad för sin livsfrukts skull, och att kyrkoherden i trakten samma natt Birgitta föddes såg en flicka sitta i skyn med en bok i handen, samtidigt som en röst sade: »Åt Birger har fötts en dotter, vars röst kommer att höras över världen.» På dessa sägner, återberättade i Birgitta-biografien, anspelar ärkebiskop Birger Gregersson i sitt Birgitta-officium:

Qui maris fluctus mitigans
Ionam duxit ad aridam,
Matrem Christus allevians,
Omnem tollit tristitiam,
Partum felicem nuntians
Matri duplat letitiam.
Sponsam nube clarificans,
Linguam melle dulcificans
Loquendi dat audaciam.

Gud, som har mildrat havets
harm
och burit Jona upp till land,
nu för ur stormen på sin arm
Birgittas mor till fredad strand.
Han bådär henne glädje stor:
till salig livsfrukt blir hon mor.
En mö i sky med bok i hand
man sett. Snart hennes stämma
skall
förnimmas över världen all.

Man har framhållit det för Birgittas karaktärsdaning betydelse-

fulla faktum att hon både på fädernet och mödernet tillhörde stormansätter och kyrkligt fromma ätter (ty om det sistnämnda draget vittnar bl a många donationer till kyrkor och kyrkliga stiftelser), och visst är att detta har betytt mycket. Men ännu viktigare är att hon föddes och växte upp i ett lagmanshem. Birger Petersson, hennes far, lagmannen i Uppland, var en av huvudmännen i det arbete som utmynnade i Upplandslagens slutliga kodifiering år 1296. Det är nog inte för djärvt att påstå att lagmanshemmen under denna tid var ensamma om att representera den världsliga bildningen, dvs den bildning som icke var knuten till kloster, biskopshus och katedralskolor. Lagmannen var bärare av en länge muntlig men dock språkligt fixerad tradition — det var hans uppgift att bevara landskapets sedvanerätt och årligen föredraga den inför den församlade tingsmenigheten. När våra landskapslagar omsider börjar upptecknas, utvecklar han sig även till författare. Lagmännens hem är att räkna som de enda *bildade hemmen* i dåtidens Sverige. Det är frestande att jämföra dem med de protestantiska prästgårdarna. Birgitta kom alltså från ett bildat hem, från ett hem, där man visste vad det betydde att utforma tanken till ett talat ord och det talade ordet till ett skrivet ord. Den blivande författarinnan har från sin tidigaste barndom varit omgiven av människor, som arbetat på att söka adekvata litterära uttryck åt tankar och ord. Utan denna litterära miljö hade hon kanske aldrig tillägnat sig den erforderliga skrivkunnigheten. Den lärde henne att tänka klart och följdriktigt, att tala träffande och uttrycksfullt, att finna koncisa skriftliga formuleringar. Därtill kommer att hennes böjelse för att skildra avlidna personers öden efter döden i form av himmelska domstolsscener vittnar om ett juridiskt påbrå.

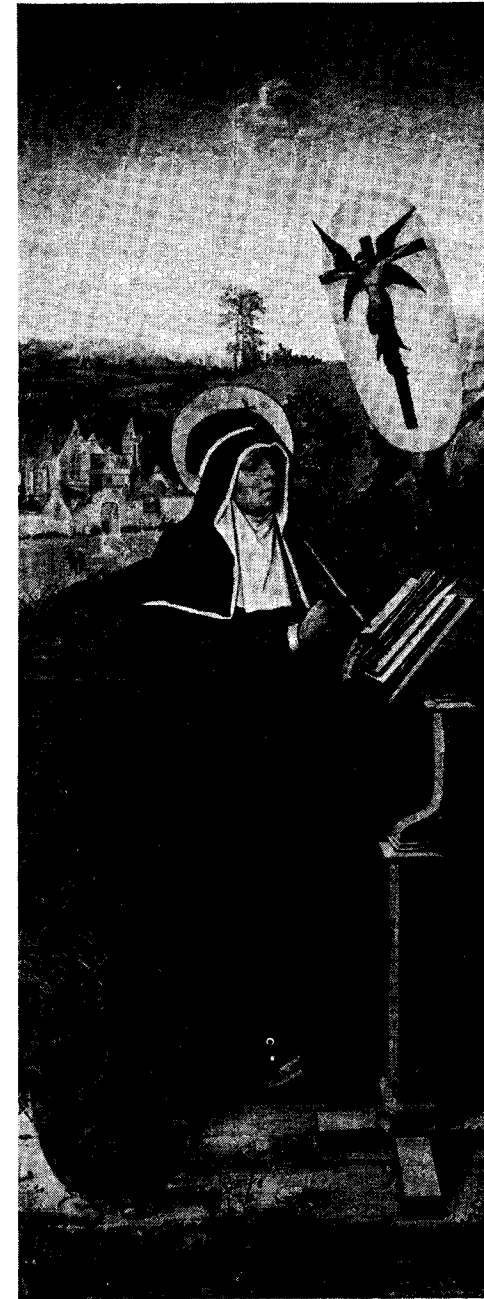
Lagmansmiljöns betydelse för Birgitta framträder ännu starkare, när man betänker att icke blott hennes far utan därtill hennes morfar, morfarsfar, morbror, mosters man, bror, man, svärfar och son innehade lagmannens ämbete.

Av Birgitta-biografien, nedskrivna av hennes båda biktfäder Petrus från Alvastra och Petrus från Skänninge, kan vi göra oss några föreställningar om hennes barndom. Vi märker hennes tidiga benägenhet att se jordiska handlingar i evighetsperspektiv. Det berättas i biografien att den tioåriga Birgitta en natt ser den

korsfäste Frälsaren och hör honom försäkra, att alla de som föraktar honom och glömmar hans kärlek har tillfogat honom dessa svåra kval. Sedan dess följes hon ständigt av tanken på människornas tacksamhetsskuld till Frälsaren och deras plikt att minnas hans lidande. — Av den rikedom på lagrade intryck och erfarenheter, som hennes senare författarskap uppvisar, kan man sluta sig till en tidigt utvecklad intellektuell vakenhet. Hon måste ha varit outtröttlig, denna flicka, att samla intryck från yttervärlden i sitt mottagliga sinne för att i all stillhet göra sina egna omdömen och slutsatser. Hon måste ha gjort det på Finsta och likaså på gården Aspenäs i Malexanders socken i Östergötland, där hon efter sin moders död uppfostrades av sin moster Katarina och dennas man, lagmannen Knut Johansson.

Den unga Birgittas varma men inte överspända religiositet hade ingett henne en önskan att leva i jungfrulighet, kanske i kloster. Denna önskan blev inte förverkligad. Ännu blott fjortonårig blev hon bortgift med den fyra år äldre lagmanssonen Ulf Gudmars-son. Därvid följde hon sin faders vilja, inte sin egen. Dock kan hon inte sägas ha varit oförberedd. På Finsta och Aspenäs måste hon ha fått den sällskapliga uppfostran, som gjorde henne skickad att intaga den väntade ställningen som maka till en mäktig herre och husfru på stora gods. Den av alla vitsordade jämvikten i hennes sinnelag hjälpte henne att fylla de nya, egentligen påtvungna plikterna och att glädjas åt dem.

De unga makarna som bosatte sig på Ulvåsa gård i Östergötland iakttog de första åren avhållsamhet, något som säges ha haft religiösa motiv men för övrigt säkert fordrades redan av deras fysiska omogenhet. Efterhand föddes åtta barn i äktenskapet. De uppkallades, såsom brukligt var, efter avlidna släktingar på fädernet och mödernet — sålunda Birger efter morfadern, Gudmar efter farfadern, Ingeborg efter mormodern, Bengt efter moderns morfar. Samlivet makarna emellan säges ha varit lyckligt. Fru Birgitta var nog icke, åtminstone inte till en början, den dominerande av de två. I viktigare ting synes herr Ulf ha fattat besluten. Han satte de båda döttrarna Katarina och Ingeborg att uppfostras i Riseberga kloster, beläget i det Närke, där han själv var lagman, inte i någon av de för Birgitta bekanta östgötska eller uppländska klosterekolorna. Döttrarna Märta och Katarinas gifter-

*Birgitta i bön framför
krucifixet i kyrkan San
Paolo fuori le mura i
Rom. Målning på altar-
skåp i Västerås dom-
kyrka. Foto: ATA.*

mål skedde av källorna att döma både mot deras egen och moderns önskan. Emellertid tog Birgitta, som i allt visade en obrottslig lojalitet mot sin make, initiativet till vissa gemensamma fromhetsövningar, t ex till Marieofficiets gemensamma reciterande i familjen och till makarnas vallfärder till S:t Olovs grav i Nidaros och till S:t Jakobs grav i Spanien. Ulf gav också full frihet åt hennes välgörenhet bland landsbygdens fattiga och åt hennes bildningsintressen. Hon kunde sätta sig i förbindelse med lärda representanter för prästerskapet, sådana som kaniken Mattias i Linköping, som en längre tid var hennes biktfather och synes ha lagt grunden till hennes goda bibelkunskaper, och den unge prästkandidaten Nikolaus Hermansson, som meddelade henne de första elementen av latinska språket. Den storartade välgörenhet som hon bedrev bland landsbygdens proletariat var väl främst religiöst motiverad men bottnade säkert också i starka sociala intressen. Mycken finkänslighet måste ha fordrats av henne, när hon, såsom det berättas, försökte återföra fallna kvinnor till ett hederligt liv. För allt detta försummade hon inte de representationsskyldigheter som krävdes av en lagmansfru. Hela denna verksamhet kom sedan att bära frukt på ett sätt som hon troligen inte förutsett. De rika erfarenheter Birgitta inhämtat under det nästan trettioåriga livet vid herr Ulfs sida har nämligen återspeglats i hennes författarskap.

Åren 1341/42 företog herr Ulf och fru Birgitta en pilgrimsfärd till Santiago de Compostela i Spanien, den plats som troddes hysa aposteln Jakob den äldres grav och som utgjorde en av den dåtida kristenhetens främsta vallfärdsorter. Resan som gick över Frankrike och Tyskland blev av stor betydelse för Birgittas utveckling. Hon fick nu riktigt klart för sig, vilken olycka påvens babiloniska fångenskap, dvs hans vistelse i det franska Avignon var, och hon upplevde det förödande kriget mellan Frankrike och England, hundraårskriget. Det var för henne en smärtsam gåta att två kristna monarker kunde inlåta sig i ett sådant företag. Redan nu sökte hon väl efter möjligheter att råda bot på det onda. Biografien berättar om herr Ulfs tillfälliga insjuknande i Arras i Nordfrankrike och om Birgittas uppenbarelse av det franska helgonet S:t Dionysius, som tröstade henne med förutsägelsen om mannens snara tillfrisknande. Hemkomna till Sverige levde de båda makar-

na i avhållsamhet och umgicks med tanken på att inträda i kloster, kanske i det dubbelkloster som redan nu torde ha föresvävat Birgitta. Ulf hann icke förverkliga planen utan avled den 12 februari 1344 i Alvastra kloster, där han den sista tiden vistats. Detta blev vändpunkten i Birgittas liv. Nu hade hon möjlighet att realisera planerna för sitt liv. Hon slog sig för någon tid ned vid nämnda kloster. Nu kom också de himmelska uppenbarelserna, många och utförliga. Det var Guds mening, det fick hon veta, att inviga henne i sina rådslut och genom henne offentliggöra dem för världen.

Uppenbarelserna var av ett skiftande innehåll. De var ingalunda reserverade för Birgitta själv utan avsedda att kungöras. En skriftlig fixering av det upplevda var alltså nödvändig. Redan under den första tiden i Alvastra anmälde sig Petrus Olovsson, då för tiden subprior i Alvastra kloster, som nedtecknare av Birgittas visioner. Det gick till så att Birgitta efter att ha återvänt till sig själv sakta och omsorgsfullt berättade för honom vad hon upplevat under extasen, varefter han skrev ned det på latin. På liknande sätt har det mesta av hennes upplevelser fått skriftlig form. Under större delen av Birgittas liv har Petrus Olovsson från Alvastra vistats i hennes närhet som hennes sekreterare. Åt Birgittas budskap har han gett en klar och enkel latinsk språkdräkt. Tidvis har andra av Birgittas prästerliga vänner fyllt samma funktion, t ex spanjoren Alfons av Jaén, som var hennes följeslagare i Rom.

På Petrus Olovsson och andra munkar i Alvastra gjorde Birgittas uppenbarelser ett starkt intryck. Kaniken Mattias, som under hennes mans livstid varit hennes biktfather och ännu stod i en viss förbindelse med henne, blev också djupt gripen. På Birgittas uppmaning underkastade han visionerna en första teologisk kontroll, kände sig övertygad om deras gudomliga ursprung och skrev ett förord, avsett att inleda ett urval av nedskrivna uppenbarelser, som en annan av Birgittas vänner, biskop Hemming av Åbo, åtog sig att underställa ärkebiskop Hemmings av Uppsala och några andra biskopars kritik. Efter att ha tagit del av det skrivna kom prelaterna till samma positiva uppfattning som Mattias, Petrus Olovsson och Hemming av Åbo. Sierskans berömmelse började spridas.

Omkring 1345 inspirerades Birgitta att skriva ned stadgarna för det kloster som hon ämnade grunda. De gamla klostren i Sverige

påminde henne om vingårdar, som fordom alstrat gott vin men nu blivit tämligen ofruktbara. Hon kände sig kallad att anlägga en ny vingård, vars söta druvvin skulle lända Gud till ära och människorna till välsignelse. På häpnadsväckande kort tid inspirerades hon till klosterregeln. Efteråt hade hon anledning att förvåna sig över att alla dessa stadgar, som i nedtecknad form blev så omfattande, kunnat ingivas henne så snabbt.

Det nya klostret hade karaktär av *dubbelkloster*. Dess ena avdelning skulle nämligen vara avsedd för nunnor, högst sextio till antalet, och den andra för högst tjugofem munkar. Emellertid var klostret främst avsett som ett nunnekloster, och nunneklostrets föreståndarinna, abbedissan, hade hela ledningen om hand. Munkarnas närvaro krävdes för gudstjänsterna, predikningarna och själavården. Deras liv skulle vara utpräglat intellektuellt. Klosterregeln innehåller ingående föreskrifter om upptagandet av nya medlemmar, om ordensdräkten, om det dagliga arbetsprogrammet och om fastetider. En markant detalj i dräkten utgöres av de fem röda tygstyckena på systrarnas dok, symboliserande Kristi fem sår. Kyrkan skulle vara gemensam för bröderna, systrarna och världsmänniskor. För dess byggnad meddelas vissa bestämmelser, som också kom att bli respekterade. Olika gallerverk gör munkar, nunnor och världsmänniskor i stånd att röra sig i kyrkan utan att komma i beröring med varandra.

Gudstjänsten skulle vara värdig men icke prunkande. Det är karakteristiskt att sången skulle utföras utan orgelackompanjering. Till den vanliga, för hela den katolska kyrkan fastställda gudstjänsten, fogades nunnornas särskilda Marie-officium, vars läsestycken och sångtexter var fördelade på veckans olika dagar. De 21 läsestyckena i detta officium, tre för varje veckodag, författades av Birgitta under hennes Romvistelse. De har den sammanfattande titeln *Sermo angelicus de excellentia beate Marie virginis* (Ängelns lovsång om Jungfru Marias dygder) och beskriver de olika avsnitten av den heliga Jungfruns levnad.

Birgitta fick ingivelsen att placera moderklostret för sin nya orden i Vadstena i Östergötland, på ett område som tillhörde kronan och även rymde en kungsgård. Till konung Magnus Eriksson riktade hon en uppmaning att skänka denna mark till klosterstiftelsen och att understödja byggnadsföretaget genom att ställa pen-

ningar och arbetskraft till förfogande. Det var inte första gången hon trädde i förbindelse med konungen och dennes krets. Hennes make hade haft ställningen som riksråd och följljaktligen tidvis vistats i konungens sällskap, troligen också sett denne som gäst i sitt hem. Själv hade hon en tid tjänstgjort som hovmästarinna hos den unga drottning Blanka, en ställning vartill både hennes egen förnäma, på mödernet kungliga börd och hennes mans dubbla ställning som lagman och riksråd befordrat henne. Ännu efter sin mans död vistades hon, liksom sönerna Karl och Birger, då och då i kungens och drottningens sällskap. I deras 1346 uppgjorda testamente är det planerade klostret i Vadstena ihågkommet med storslagna gåvor. Fastän det påvliga tillståndet ännu inte erhållits, började klosterbyggnader uppföras på Vadstena kungsgårds mark. Att Birgitta själv inte kunde göra några betydande ekonomiska insatser till klosterstiftelsens förmån, berodde på att hon redan fördelat sin egendom mellan sina barn, olika kyrkor och fattiga samt endast behållit det för hennes personliga bruk oundgängligen nödvändiga. Hon ville, fastän ännu tillhörande världen, leva på nunnors vis och inte som en världsdam.

Lika väl som med det svenska kungahovet var Birgitta bekant med de stora världshändelserna och med livet ute i Europa. Hon hade under sin kontinentresa fått ett intryck av hundraårskrigets fasor och även av den förslappning som rådde bland kyrkans män. Här ville hon ingripa. Hon lyckades förmå två av sina närmaste vänner, Petrus från Alvastra och biskop Hemming av Åbo, att resa till Frankrike i ett dubbelt syfte: att söka stifta fred mellan Frankrikes och Englands konungar och att söka uppmana påven Klemens VI att flytta sitt residens tillbaka till Rom och sedan påbörja den allmänt önskade reformen av prästerskapet. — Förmodligen medförde Hemming och Petrus även en anhållan om påvlig bekräftelse av den nya klosterstiftelsen. Om deras möte med kyrkans överhuvud vet man intet, ej heller om det eventuella sammanträffandet med konung Filip VI av Frankrike. Det enda man känner till är beskickningens misslyckande och biskop Hemmings djupa sorg däröver.

Biskop Hemmings och prior Petrus' beskickning hade ägt rum 1346 eller 1347. De närmast följande åren bevittnade en förändring i förhållandet mellan konung Magnus och Birgitta. Kungen

som dittills rönt ett visst inflytande från Birgitta drog sig gradvis undan detta. De himmelska budskap som hon fortsatte att förmedla till honom innehöll ett allt skarpare ogillande av hans regering och livsföring. I Magnus' politik iakttagas man från och med dessa år en strävan att ekonomiskt utnyttja kyrkan och ett allt större beroende av gunstlingar. Intetdera har av Birgitta setts med blida ögon. Till slut uppstod en fullständig brytning mellan de två. Detta ledde till att de redan påbörjade byggnadsarbetena i Vadstena blev avbrutna. Magnus' hänförelse för det fromma företaget hade svalnat, kanske under intryck av den uteblivna påvliga stadfästelsen, och han ansåg sig inte längre ha något intresse av att gynna det.

Birgitta begrep att om hennes klosterplaner skulle kunna förverkligas, så måste hon ta saken i egna händer. Hemming och Petrus hade inte lyckats utverka någon stadfästelse av klosterreglerna, och konung Magnus hade inte visat sig villig att härvidlag göra sig till hennes talesman inför påven. Nu var det hennes tur att försöka.

Omkring 1346 hade Birgitta fått ingivelsen att vallfärda till Rom, »där gatorna färgats röda av helgons blod». Påven residerade sedan decennier tillbaka i Avignon, men Rom stod alltjämt för den troende katoliken som kristenhetens huvudstad. Ingen stad hade så många vördnadsvärda minnen från fornkyrkans tid, och Birgitta förstod, att om det förunnades henne att vistas där skulle hon helt kunna leva sig in i de stora helgonens historia. På hösten 1349 bröt hon upp, åtföljd av några vänner. Hon ville få del av den avlat, dvs det efterskänkande av botövningar som utlovats åt alla dem, som under jubelåret 1350 besökte Roms kyrkor. Hennes vistelse i den eviga staden kom emellertid att utsträckas långt utöver jubelåret. Hon ville i överensstämmelse med gudomlig befallning invänta påvens återkomst till hans rätta residensstad för att därstädes få sin ordensregel bekräftad av honom. Därför dröjde hon kvar. Men Rom höll henne fången också genom sin egen charm. De åldriga kyrkorna med apostlarnas och de fornkyrkliga martyrernas gravar blev henne omsider så kära, att hon inte lätt kunde undvara dem.

Så blev hon en av de romskandinaver som historien känner, och en liten nordisk koloni samlades kring henne. Redan år 1350 slöt

*Birgitta som pilgrim.
Kalkmålning i Börje
kyrka, Uppland, av må-
laren Egil. Foto: ATA.*

sig hennes dotter Katarina till henne, och Petrus Olovsson från Alvastra reste också till Rom för att fortsätta sin uppgift som Birgittas sekreterare. Fortfarande mottog hon uppenbarelser som av denne blev nedskrivna. En annan P. O., född i Skänninge och förut föreståndare för Helgeandshuset i denna stad, fungerade som den svenska koloniens andlige ledare.

Birgitta hade alltid försökt föra en asketisk vandell, fastän ståndspolikerna länge hade förhindrat alltför stora späkningar och för-

sakelser. I Rom kunde hon nu tillsammans med sitt husfolk föra det klosterliknande liv, som bäst svarade mot hennes intentioner, så länge hon var tvungen att kvarstanna ute i världen och som väl för henne ersatte det klosterliv hon drömde om att få realisera. Hennes tid ägnades åt besök i Roms kyrkor och åt studier i latin. Sin sömn inskränkte hon till det minsta möjliga och hon hade alltid det hårdaste nattläger. Ett känt utslag av hennes askes var vanan att om fredagarna tugga den bittra stålörten (*Gentiana*) och att låta ett vaxljus droppa på sin bara arm, något som skulle påminna henne om Kristi lidande. Så småningom bosatte sig Birgitta och hennes husfolk i det hus vid nuvarande Piazza Farnese, som en romersk väninna ställt till hennes förfogande och som ännu bär namnet Casa di Santa Brigida och hyser svenska birgittinsystrar.

Birgitta kunde inte dölja för sig själv att det kyrkliga tillståndet i Rom var allt annat än tilltalande. Hon upprördes över det förfall, vari många av de vördnadsvärda helgedomarna befann sig, över den allmänna oordningen och inte minst över prästerskapets tygellöshet. De missbruk och försummelse som hon iakttog kunde ändå inte minska hennes vörnad för kristenhetens huvudstad eller förmå henne att utbyta denna vistelseort mot en annan. Hennes fromhetsliv fick rik näring av alla de kyrkliga minnesmärkena. De otaliga helgon, som levat och dött i Rom, gjorde atmosfären laddad av helighet. Det var i Rom, inte i Avignon, som hennes ordensregel skulle bekräftas; något annat skulle betyda en profanering, och en riktig påve måste inse det.

Varken Klemens VI eller hans efterträdare Innocentius VI fick tillfälle att komma till Rom. En tredje påve, Urban V (1362—70), gjorde till sist allvar av den länge hysta planen att lämna Avignon och inträffade till Birgittas glädje år 1367 i Rom. Vid detta tillfälle överlämnade hon åt honom en supplik, vari hon anhöll att påven inför människor måtte stadfästa vad som redan var godkänt av Kristus, dvs godkänna klosterreglerna. Några år senare, år 1370, gav han äntligen sin stadfästelse av klosterreglerna, vilka skulle få tjäna till efterlevnad i Vadstena som en utvidgning av S:t Augustini regel. Byggnadsarbetena i Vadstena blev vid samma tid återupptagna och fullföljdes efter Birgittas egna anvisningar.

Trots Birgittas varningar återvände påven Urban till Frankrike och avled kort därefter. Till hans efterträdare Gregorius XI (1370—78) framförde Birgitta enträgna uppmaningar att lämna Avignon och återvända till Rom. Hon försäkrade honom om Guds moders bistånd, ifall han gjorde detta. Hennes brev till påven hade stilistiskt redigerats av en spanjor, Alfons da Vadaterra, som hade varit biskop i Jaén, sedan levat som eremit en tid men fattat tillgivenhet för Birgitta och slutit sig till henne för att tjänstgöra som hennes biktfather och efterhand även som en av hennes sekreterare. Birgitta hann aldrig att uppleva Gregorius' flyttning till Rom. Det var hennes andliga syster, Katarina av Siena, förunnat att bringa påven till det avgörande steget.

Alfons var kanske Birgittas närmaste vän under hennes Romvistelses sista år. Han synes ha vunnit hennes fullständiga förtroende och var själv beredd att gå hennes ärenden och tjäna hennes syften. Till hennes vänkrets hörde även andra spanjorer och italienare, som gripits av hennes budskap och begagnade sig av hennes rådgivning. Det utomordentliga inflytande hon utövade på denna sin omgivning kan inte förklaras såsom något annat än den makt en förändligad personlighet alltid är i stånd att utöva. Det kan inte ha utgått från någon lust att dominera, ty såsom en försynt och saktmodig människa är Birgitta enstämmigt skildrad av sina samtida. När den engelska pilgrimen Margery Kempe några decennier senare besöker Rom, kommer hon i beröring med personer, vilka ännu kan skildra Birgitta som en älskvärd gammal dam, vilken hade ett mildt leende på läpparna och var vänlig mot alla.

Under årens lopp hade Birgitta hunnit besöka många vallfärdsorter i Italien. Ännu hade hon inte sett det Heliga landet, som Jungfru Maria för länge sedan hade lovat henne att få komma till. År 1371 kände hon sig omsider manad att anträda färden dit. Både bort- och hemresan gick över det redan tidigare besökta Neapel och över Cypern. I Neapel fick drottning Johanna och ärkebiskop Bernhard ta del av de budskap, som Birgitta riktade till dem i avsikt att förmå dem att höja den sedliga nivån i staden. Något liknande skedde på Cypern, vars drottning, Eleonora av Aragonien, inhämtade Birgittas råd. I maj 1372 ankom resällskapet till Jaffa. I något mer än fyra månader vistades Birgitta, hennes dotter Katarina, Petrus Olovsson från Alvastra och Petrus

Olovsson från Skänninge, Alfons av Jaén och de andra medlemmarna av sällskapet i Palestina. Platserna för Kristi födelse, lidande och död besöktes, och Birgitta kunde där leva sig in i evangeliernas värld som aldrig tidigare. I Palestina undfick hon även uppenbarelser, som för henne åskådliggjorde avsnitt ur Kristi och Marias liv.

Kort efter återkomsten till Rom avled Birgitta i det hus som ännu bär hennes namn, den 23 juli 1373. Vi avbryter emellertid nu framställningen av Birgittas liv och den åt henne ägnade helgonkulten för att redogöra för hennes författarskap. Den heliga Birgittas Himmelska uppenbarelser utgör den svenska medeltidens litterära huvudverk. Vad är att säga om dessa Uppenbarelser?

Med uppenbarelse menar man i teologiskt språkbruk den handling, varigenom Gud vid sidan av naturens vanliga ordning meddelar sig och blottar någon hittills fördold sanning. Birgitta — och även hennes omgivning — var övertygad om att Gud trädde i förbindelse med henne och meddelade henne viktiga ting till hennes egen eller andras nytta. Hon hörde Gud, Kristus eller något helgon *tala* till sig, och ofta tyckte hon sig därvid *se* tilldragelser i den övernaturliga världen utspela sig. Uppenbarelserna har enligt samtida vittnesbörd mottagits sedan hennes kroppsliga sinnen satts ur funktion, så att hon var omedveten om vad som försiggick omkring henne. Det var icke under sömnen som hon upplevde det underbara utan i vaket tillstånd, oftast under bön i ensamheten, men stundom vid måltidsbordet eller i kyrkan och någon enstaka gång under en vandring eller en ritt. Den som räknar med ett gudomligt ursprung till Birgittas uppenbarelser (och detta är fortfarande den katolska uppfattningen) behöver visst inte förneka det mänskligas andel däri. Gud har talat med Birgitta, så kan teologen resonera, på ett för henne välbekant språk, han har använt bilder med vilka hon varit förtrogen, och talat om saker som varit henne angelägna. Birgitta var själv medveten om att det, som för henne klädde sig i kroppsliga bilder, symboliserade en andlig verklighet och att den kroppsliga bilden endast tjänade ett didaktiskt, ett undervisande syfte. — Den som å andra sidan inte anser uppenbarelserna vara något annat än uttryck för Birgittas egen tanke- och känslövärld, med andra ord tillskriver dem ett mänskligt ursprung, behöver inte förneka den uppriktiga religiösi-

tet och ärliga vilja att ställa till rätta, som uppenbarelserna ju vittnar om.

Redan under den första tiden i Alvastra anmälde sig, som vi redan har berättat, subpriorn Petrus Olovsson som nedtecknare av hennes uppenbarelser. På latin har han nedskrivit vad hon upplevt under extasen. En annan Petrus Olovsson, förut förståndare för Helgeandshuset i Skänninge, har i den förres frånvaro fungerat som sekreterare, och under den senare delen av hennes Romvistelse har Alfons av Jaén i viss utsträckning gjort det. Stundom icke blott återberättade utan även nedskrev Birgitta sina uppenbarelser på sitt eget språk, och någon gång har hon dikterat dem på latin. Detta språk kunde hon nämligen omsider både förstå och uttrycka sig på. När Birgitta icke själv gav den latinska stommen, kontrollerade hon likväl att sekreterarens text var en trogen tolkning av det som hon berättat. Egna tillägg av denne var sålunda uteslutna. Uppenbarelsernas hela karaktär motsäger den stundom framkastade hypotesen om teologiskt skolade bikt-fädernas bestämning av deras innehåll. Vad man här möter är visserligen en enhetlig katolsk världsåskådning men ingalunda någon systematisk teologi. Varifrån skulle den kammarlärde teologen ha fått alla de realistiska bilderna från kvinnans, husmoderns, adelsdamens liv? Hur skulle han ha kunnat leva sig in i lagmansmiljön och riddarmiljön så som hon? Det starka intryck av en enda författarpersonlighet som Uppenbarelserna faktiskt förmedlar, talar också emot antagandet att de skulle vara ett verk av flera teologer. I Birgittas skrifter finner vi henne själv och ingen annan.

Efter Birgittas död ordnades hennes litterära kvarlåtenskap såsom hon själv förordnat av Alfons, som gjorde den ännu bevarade indelningen i åtta böcker. Till de åtta böckerna sluter sig ordensregeln, lovsången om Jungfru Marias dygder (dvs det för Vadstena-nunnorna avsedda Marieofficiet) samt ett antal kortare, av Petrus från Alvastra samlade uppenbarelser, vilka bifogats samlingen sedan Alfons' redigeringsarbete avslutats, de s k *Revelationes extravagantes*. Redigeringen kan knappast sägas vara lyckad. Den låter oss blott ofullständigt följa den kronologiska utvecklingen, och lika ofullständigt genomförd är den uppdelning efter innehållet, som hade varit önskvärd i en så vidlyftig textmassa. Emellertid har Birgitta Birgersdotters skrifter levat vidare i denna

redaktion. I hemlandet företog man tämligen snart en översättning till svenska av det latinska originalet. Den latinska texten trycktes i Lübeck år 1492 under titeln *Revelaciones celestes*, Himmelska uppenbarelser, en upplaga vilken sedan dess gäller som standardupplagan. (När vi hänvisar till denna upplaga, betecknar den romerska siffran boken, den arabiska siffran kapitlet.)

Flera av Birgittas uppenbarelser åskådliggör avsnitt ur *Kristi och Marias liv*. Mäktiga är hennes tre stora visioner av Kristi lidande på korset. Den första av dessa, I: 10, förskriver sig säkert från tiden före Birgittas avresa från Sverige, den andra, IV: 70, har troligen tillkommit i Italien, medan den tredje, VII: 15, har ingivits henne i den Heliga gravens kyrka i Jerusalem. Tre gånger i sitt liv har Birgitta sett törnekronan tryckas över Kristi hjässa, så att blodströmmarna sköljer hans ansikte och tilltapper hans ögon, tre gånger har hon sett hans lemmar förtvina i dödens kval och hört honom beklaga sin övergivenhet med hög och sorgsen röst. Anledningen till att hon offentliggör dessa sina visioner är den vikt som hon lägger vid begrundandet av Kristi pina. Försumlighet att tänka på Kristi pina utgör en väsentlig orsak till människornas ondska, menar hon. Ibland hör hon Kristus säga, att de onda människorna så att säga upprepar hans lidande. »De spika mig fast vid träet genom sin vilja att synda, de gissla mig genom sin otålighet, de kröna mig med sitt högmod's törne», klagar han. Tanken är egentligen biblisk, vilket framgår av en jämförelse med Hebr 6: 6.

En grupp av uppenbarelser har Jesu mandomsanammelse, födelse och barndom till föremål. Berömd är den i Betlehem upplevda visionen av Jesu födelse (VII: 21). En scen av stor charm har återupplivats för Birgitta. Maria, vars guldglänsande hår faller fritt över skuldrorna, ligger på knä med blicken fäst mot himmelen, och på ett ögonblick föder hon sin Son, i vars strålgång allt jordiskt sken förbleknar. Birgitta ser barnet ligga naket och klart skinande på marken, och hon hör den ännu knäböjande modern hylla det med orden: »Var välkommen, min Gud, min Herre, min Son!», medan en mild änglamusik klingar. — Visionen i Betlehem blev av stor betydelse för konstnärernas framställningar av Jesu födelse. Under äldre medeltid ser man Gudamodern avbildad som en liggande barnsängskvinna, medan hela händelse-

förloppet från och med Birgittas tid framställes som en akt av tillbedjan, ägnad det på marken liggande barnet av den knäböjande modern. Ännu när en Filippo Lippi eller en Correggio framställer Jesu födelse, ligger Birgittas vision till grund.

Tanken på Kristi moder Maria sysselsatte ständigt Birgitta. Hon har faktiskt väckt uppmärksamhet genom sina uttalanden om Marie obefläckade avlelse (på hennes tid ännu ett teologiskt debattämne), Marie moderskap och Marie kroppsliga upptagelse i himmelen. Birgitta ville, som vi redan antytt, att nunnorna i det av henne grundade klostret skulle meditera över Kristi moders liv med hjälp av det av henne och Petrus Olovsson från Skänninge författade Marie-officet. Läsestyckena i detta officium, författade av Birgitta själv, nöjer sig ingalunda med att skildra Marias jordeliv. De skildrar också, rätt utförligt till och med, hur änglarna och Gamla testamentets människor gladde sig åt Maria före hennes födelse. När den store tyske målaren Matthias Grünewald på sitt Isenheimer-altare avbildar Maria bland hyllande änglar, så är det i anslutning till denna skildring av Birgitta.

I sin kallelse-vision i Alvastra hörde Birgitta Kristus kalla henne till sin *brud* (sponsa) och sitt *språkrör* (canale). Beteckningen Kristi brud eller bruden återkommer ofta i hennes uppenbarelser. Hon dröjer dock icke särskilt utförligt vid brudsymboliken. Desto starkare är hennes medvetande om att vara Guds språkrör. Gud talade ju inte till henne, menade hon, för hennes egen skull enbart utan för att genom henne göra sin vilja känd för mänskligheten. Den övervägande delen av den heliga Birgittas Uppenbarelser har föranletts av missförhållandena i hennes samtid. I avsikt att rätta till olika slags missbruk riktar de sig dels till olika samhällsklasser, dels till enskilda personer. Birgitta har upprörts över det förfall som på många håll kännetecknade *prästerskapet*. Den våldsamma tonen i de uppenbarelser som berör detta ämne bör icke förvåna oss, när vi betänker att många andra medeltida författare nyttjat en lika våldsam (eller ännu våldsammare) ton i samma syfte. Redan långt före Birgittas tid hade kristna av alla stånd krävt en reform av »kyrkans huvud och lemmar». Kraven på reform och yttringarna av kritik utgick ofta från påvedömet's allra trognaste tjänare, och ofta framställde dessa sina fordringar med en för oss överraskande radikalism.

Birgitta har vänt sig till bl a ärkebiskop Hemming av Uppsala och till påvarna Klemens VI och Gregorius XI med anhållan om skarpt kontroll över klerus. Hon tröttnade aldrig i detta sitt reformnit, ty vad hon upplevde i Italien gav om möjligt ännu mera anledning till klander än förhållandena i hemlandet. I fjärde bokens trettiofjärde kapitel, utformat som ett brev till någon av de fyra påvar, som suttit på Petri stol under Birgittas långa Italienvistelse, ges en skakande skildring av förfallet bland Roms präster. Församlingspräster skäms inte, heter det, att offentligt hålla frillor i sina prästgårdar, och de tar emot gratulationer om barn föds dem. Ordenspräster uppträder snarast som världsliga herrar: »Ett svärd hänger vid deras sida i stället för griffel och skrivtavla», och gudstjänsten försummas på upprörande vis. Nunneklostren, som borde vara stängda för utomstående, släpper in manliga gäster. De andligas dåliga exempel har resulterat i religiös likgiltighet hos lekmännen, som inte längre bryr sig om att gå till bikt och nattvard och inte iakttagit söndagsvilan.

Birgittas anklagelser för synd, maningar till bot och varningar för straff riktar sig — särskilt under den svenska tiden — i stor utsträckning till adeln eller ridderskapet. S:t Georg, krigaradelns skyddspatron sedan gammalt, uppfattas av henne såsom det kristna ridderskapets upphovsman, ett slags motstycke till S:t Benedikt, vilken introducerat klosterväsendet i Västerlandet. Hon berättar hur Georg fattade ett beslut att under en världslig furstes lydnad försvara den katolska kyrkans tro och hur Georgs furste mottog hans ed och till tecken på hans kristna krigstjänst gav honom en särskild dräkt samt ett svärd och en sköld. De nutida riddarna är enligt Birgitta att betrakta som hans arvingar och bör gå i hans fotspår. Hon utarbetar ett detaljerat ceremoniel för riddardubbing, vilket i mycket påminner om en ordensmänniskas avläggande av de eviga löftena. Det var Birgittas mening att den högtidliga dubbingen skulle göra riddaren mera nitisk i sin tjänst, och hon hoppades att hennes egna närmaste skulle efterleva riddaridealet. I sin extas ser hon Jungfru Maria och olika helgon ikläda hennes son Karl de olika riddarplaggen, av vilka vart och ett symboliserar en särskild dygd och skänker kraft att utöva denna dygd.

Denna ideella uppfattning av den kristna adelns förpliktelser

var allmänt vedertagen under de stora korstågens tid, men knappast under den mera egennyttiga tidsålder, under vilken Birgitta levde. Adelsmännen i dåtidens Sverige fann i stället mera behag i att »dö i krig för högfärds, vinningslystnads och avunds skull», och i många av Birgittas uppenbarelser blottas deras råa egoism, deras iver att tillskansa sig ägodelar och deras likgiltighet att befrämja kyrkans intressen. Skoningslöst utmålas det straff som väntar dem för deras trolöshet mot ridderskapets lagar, samtidigt som Guds misskund utlovas dem om de börjar ett med dessa lagar överensstämmande liv. Som en sann riddare framstår däremot hennes bror, Israel Birgersson. Denne säges länge ha längtat efter att få dö i Guds tjänst i striden mot de otrogna. Till slut fick han tillfälle att bege sig till de baltiska länderna, där de tyska ordensriddarna ännu höll korstågstanken levande. Han blev emellertid sjuk, och efter att ha tryckt en ring på madonnabilden i Riga domkyrka anammade han sakramenten och dog en from död utan att ha fått förverkliga sin önskan. Men inför hans syster försäkrade himladrottningen, att »hans goda vilja behagade Gud lika mycket som om han hade dött i hednaland och i strid mot de otrogna för den heliga katolska tron» (VI: 95).

I sina budskap till världsliga furstar och stormän är Birgitta ofta synnerligen sträng. Hon understöder konung Magnus Eriksson i hans planer på ett korståg till trakterna på andra sidan Östersjön och klandrar honom skarpt, sedan hon fått veta att det hela utgestaltats som ett vanligt krigståg och alls icke som ett missionsföretag. Hon uppmanar honom att vallfärda till Rom för att av påven få sina synders förlåtelse. Konungen följer icke rådet. I den utförliga fyrtioåttonde uppenbarelsen i bok 8 mottager den förvillade monarken en allvarlig förmaning. Av hans föregångare säges en befinna sig i helvetet (Magnus Ladulås), en annan i skärselden (Birger Magnusson?), och detta till följd av dålig riksstyrelse. Om Magnus Erikssons egen själ säges en ängel och en djävul kämpa. Enligt uppenbarelsen i VIII: 56 är djävulen ständigt sysselsatt med att ingiva Magnus dåliga råd och förhärda hans hjärta. Hans nära förestående fall antydes nu. I den åttionde av Revelationes extravagantes framhålles rentav hans avlägsnande från tronen såsom något önskvärt och som ett välförtjänt straff för hans många brott. Avskrifter av dessa uppenbarelser blev,

Birgitta utdelar ordensreglerna till munkar och nunnor. Målning i Brahekyrkan, Visingsö. Foto: ATA.

under en tid då Birgitta själv ej befann sig i hemlandet, effektivt utnyttjade såsom propagandamaterial av Magnus' motståndare. De bidrog till hans avsättning och till hans systersons, Albrekt d:s av Mecklenburg, upphöjelse till svensk konung.

Bland de till världsliga furstar riktade budskapen finner man även de ovan omtalade breven till konung Edvard III av England och konung Filip VI av Frankrike. Birgitta ville förmå dem att upphöra med sitt krig och lät, som vi redan berättat, Petrus från Alvastra och biskop Hemming i Åbo uppvakta med denna fredsappell. Naturligtvis var den pacifistiska uppmaningen förspild på de båda konungarna.

Birgitta levde ända till sitt fyrtionde år i lagmanshem. Detta har satt en speciell prägel på utformningen av flera av hennes uppenbarelser, nämligen på dem som befattar sig med avlidna personers öden efter döden. Visionerna av detta innehåll är till stor del utformade som rättegångsprocesser inför en domstol. Lagmansdottern och lagmanshustrun har haft alla förutsättningar för att förstå och återberätta vad som efter döden hände den italienske adelsmannen Niccolò Acciajuoli (IV: 7—9), den svenske adelsmannen Ulf Åbjörnsson till Tofta (VI: 39—40) och hennes egen son Karl Ulfsson (VII: 13). Hon har kunnat relatera utförliga rättegångsprocesser, förda mellan Kristus (domaren), Maria (försvarsadvokaten), djävulen (käranden), den avlidne (svaranden) och skyddsängeln (vittnet).

En lång dispyt föres om Ulf Åbjörnssons själ. Skälvande som ett människohjärta står själen inför domstolen. Djävulen har en bok vari mannens synder står uppskrivna, och dem föredrager han nu. Jungfru Maria kommer emellertid som alltid med invändningar. Hon påminner om den uppriktiga ånger som herr Ulf känt på sistone. Enligt hennes vittnesbörd hade han ödmjukt anropat hennes förbarmande med dessa ord:

»Du är barmhärtighetens moder och den som förbarmar dig över de elända. Jag är ovärdig att bedja till din Son, ty mina synder äro så svåra och så många, och mycket retade jag honom till vrede, i det att jag mera älskade min lusta och världen än Gud, min Skapare. Därför beder jag att du måtte förbarma dig över mig, ty du vägrar icke din barmhärtighet åt någon som beder dig därom. Fördenskull vänder jag mig till dig, och jag lovar dig att

om jag får leva, så vill jag bättra mig och vända min vilja till din Son och icke älska något annat än honom. Men framför allt sörjer och gråter jag nu, att jag intet gott gjorde till din Sons, min Skapares, heder. Därför beder jag dig, mildaste fru, förbarma dig över mig, ty jag har ingen att taga min tillflykt till utom dig.»

Djävulen känner sig förbryllad över denna sena omvändelse. Han kan icke förhindra, att domaren Kristus frändömer honom själen och försätter den i skärselden. Några år senare upplever Birgitta, hur herr Ulfs själ efter avslutad rening i skärselden gör sitt inträde i himmelen.

För sin son Karl Ulfsson, som avled under deras gemensamma besök i Neapel, utverkar Birgitta detsamma som fordom Monica för sin son Augustinus: hennes böner räddar sonens själ. När Karls själ står inför domstolen och djävulen är beredd att läsa upp syndaregiset, visar det sig att moderns böner och tårar alldeles utplånat det. Skyddsängeln skildrar hur dessa böner och tårar till sist ingav herr Karl viljan att våga sitt liv för att befria den heliga graven ur de otrognas våld, en vilja som nu kommer honom till godo. Men det burleska är icke långt borta, lika litet som hos Dante. Djävulen flyr nämligen i vanmäktigt raseri med orden: »O vilken förbannad sugga är inte hans moder!»

Man fäster sig vid det personliga och okonventionella i Birgittas *stil*. Hon har föredragit att lära av livet i stället för att lita till boklig lärdom, och följaktligen är hon mindre än en manlig författare från medeltiden angelägen att stödja sina påståenden med citat ur Bibeln och kyrkofäderna och att illustrera sin förkunnelse med berättelser ur helig och profan historia. Hellre än att erinra om berättelser ur litteraturens värld hämtar hon bilder ur naturen och människornas dagliga liv. Stilen blir aldrig tyngd av någon boklig apparat. Den bevarar alltid sin friskhet och omedelbarhet, ty författarinnan bygger på sitt livs erfarenhet, när hon i avsikt att ge läsaren en klarare föreställning om vad hon åsyftar, tillgriper bilder, gör jämförelser och drar upp paralleller. Nu visar det sig tydligt, vilken värdefull tillgång det låg i hennes rika kunskap om människornas liv i olika stånd och villkor, hur noggrant hon iakttagit sådant och hur väl hon kommit ihåg det.

Minst underligt är det kanske att hon tillgriper bilder från kvinnans biologiska liv och sålunda berör detaljer från förlossningen,

amningen eller avvänjningen. Med intresse konstaterar man att hon ingalunda glömt de mångahanda sysslor, som hon måste ha deltagit i eller åtminstone övervakat på Finsta, Aspenäs och Ulvåsa. Bilderna från bi-, höns- och fårskötselns område vittnar om hennes omsorg om husdjuren, snabba glimtar från vårbyken vid sjöstranden, brödbaket, ölbrygden, fruktplockningen, om hennes flitiga liv som husmor. När hon talar om fett, som dryper vid beröringen med elden, om saft, som silas genom dukar, eller om ostar, anpassade efter ostformen, tycker man sig se henne i kök och skafferij; när hon talar om apoteksväxters skördande eller ympning av fruktträd, skyntar man henne i trädgården, liksom man ser det medeltida boningsrummet för sig när hon nämner det i taket belägna vindögat, vilket tjänstgör som rököppning, eller de flammande oljelamporna. Hur typiskt är det inte för denna erfarna husmoder att likna det moraliskt usla vid skämt kött eller skämd fisk!

Särskilt intressant är det att notera Birgittas insikt i andra selsättningar än de husliga. Hon har anledning att nämna stubbars röjning ur åkrarna, dikesgrävning, gödning och andra till åkerbruket hörande arbeten, likaså detaljer från vedhuggningen, jakten och fiskafänget. Hon vet hur mjölnaren får ett kvarnhjul till stånd samt hur kvarnhjulet och fördämningen fungerar, och hon har sett svarvstolen i verksamhet. Från bergsbruket hämtar hon bilden av gruvarbetare som begravts under nedrasade berg. Förvånansvärda insikter visar hon sig äga i glastillverkning samt guld- och järnsmide. Besök i glasbruken och smedjorna på faderns och makens gods torde ha förskaffat henne dessa insikter. Vid sådana besök har hon tydligen studerat extraktion av ädelmetall. Den i III: 26 använda bilden av kvicksilverkolor, som hastigt rinner emot varandra och förenas, är hämtad därifrån, ty kvicksilver användes i forna tider vid dylik extraktion.

Som ett sammanfattande omdöme om *Revelationes celestes*, den svenska medeltidens litterära huvudverk, kan man säga att de bär vittne om ett innerligt gudsförhållande, ett uppriktigt reformnit och ett varmt intresse för människor och samhällsklasser. Högmedeltidens föreställningsvärld framträder här sällsamt levande, och detta beror icke minst på stilen, vilken liksom innehållet talar om författarinnans starka verklighetssinne och alltid vakna iakt-

tagelseförmåga. Det är främst hennes religiösa och kyrkohistoriska betydelse som skapat hennes världsrykte och gjort henne till en av de i utlandet mest kända skandinaviska författarna. Men även om denna insats lämnas ur räkningen måste Birgitta Birgersdotter tillerkännas en rangplats i den svenska litteraturen som den glänsande stilist hon är. Själv har hon väl icke eftersträvat en litterär berömmelse. Hon jämförde sig en gång med en svart ugn, vilken utsänder en vacker eldslåga, nyttig när det gäller att förfärdiga goda smidesarbeten. Inte var det hon, som borde berömmas för konstverkens höga kvalitet, menade hon, utan endast den gudomliga mästare som frambragt dem (VII: 12).

Det återstår att tala om Birgittas död, begravning och eftermäle.

Efter Palestina-resan var man i mars 1373 åter i huset i Rom. Den strapatsrika resan hade brutit Birgittas krafter, och hon hade dessutom anledning att beklaga sig över uteblivna uppenbarelser och andlig torka. Kort före hennes död uppenbarade sig emellertid Kristus ånyo för henne. Det var bara för att föröka hennes längtan efter honom som han på sistone undanhållit henne sin tröst, sade han. Nu skulle han äntligen kläda henne till nunna, så att hon kunde räknas som moder i Vadstena kloster. Men från sin kropps börda skulle hon bli befriad redan i Rom, eftersom det behagade honom att skona henne från mödorna och räkna hennes goda vilja för fullbordad gärning. Några dagar efter denna uppenbarelse, den 23 juli 1373, avled hon.

Efter Birgittas död förde hennes son Birger, hennes dotter Katarina, Petrus Olovsson från Alvastra och Petrus Olovsson från Skänninge hem den avlidnas kropp för att enligt hennes uttalade önskan jorda den i Vadstena. Den 4 juli 1374 anlände man till Vadstena, där redan början till ett konvent fanns — vi minns ju att påven Urban V gett Birgitta tillstånd att grunda sitt konvent. Utan att vara formligen vald till abbedissa eller ens vigd till nunna övertog Katarina ledningen av klostret. Det började ske underverk vid Birgittas relik, och dessa blev protokollförda under ledning av bl a biskop Nikolaus i Linköping. Man önskade nämligen uppnå en officiell helgonförklaring av Birgitta, och för att uppnå en sådan var det nödvändigt att i Rom uppvisa en förteckning på de underverk som inträffat genom Birgittas förböner. En utförlig biografi över Birgitta var också nödvändig.

Endast några månader efter Birgittas död hade Petrus Olovsson från Skänninge och Petrus Olovsson från Alvastra en Birgittabiografi färdig. Jämte Birgittas egna skrifter utgör den vår främsta källa till kunskapen om hennes liv. Ytterst belysande är de uppgifter den lämnar om Birgittas barndom, om hennes liv som gift kvinna, om den avgörande kallelsen i Alvastra, om det sätt på vilket hon mottog sina uppenbarelser och på vilket de nedskrevs, om hennes asketiska övningar, om hennes resor till Rom, Neapel och Jerusalem och om hennes död. Man får intrycket av en person, vilken på ett sällsynt sätt förmått fascinera sin omgivning. Såsom karaktärsskildring är skriften av högsta värde, och dess historiska tillförlitlighet garanteras av de båda författarnas intima bekantskap med det biograferade föremålet.

Biografien och mirakelsamlingen skulle uppvisas för påven, innan denne tillät öppnandet av en kanonisationsprocess. Den tid var förbi då en »biskoplig helgonförklaring» var tillfyllest — den heliga stolen krävde nu ett ordnat rättegångsförfarande, innan den tillät det liturgiska firandet av ett nytt helgon. Katarina, Birgittas dotter, lämnade alltså på våren 1375 Vadstena och reste för andra gången till Rom för att med hjälp av sina italienska och spanska vänner få kanonisationsprocessen i gång. Ansträngningarna kröntes med framgång, ty påven Urban VI lät år 1378 beveka sig av de inlämnade supplikerna till kanonisationsärendets förmån och gav sitt tillstånd till processens öppnande. Ur de båda biktfadernas biografi och mirakelsamlingen sammanställdes korta »frågeartiklar» angående några betydelsefulla moment i Birgittas liv. Sedan hölls vittnesförhör, varvid personer som stått Birgitta nära i livstiden intygade att innehållet i frågeartiklarna var sanningensligt. Bland vittnena märktes Katarina, Petrus från Alvastra och Alfons av Jaén. Katarinas berättelse ger en rörande bild av det långa samlivet mellan mor och dotter, medan Petrus Olovssons har mycket att tillägga om Birgittas andliga utveckling — det är här vi återfinner berättelsen om hur Birgitta efter mannens död drog ringen av sitt finger till de närvarandes häpnad. På grundval av vittnesberättelserna författades ett sammandrag, som skulle göra påven i stånd att uttala sig om kanonisationens berättigande. Till följd av kyrkopolitiska oroligheter blev kanonisationsprocessen emellertid icke genast avslutad utan måste vila ett årtionde. Ären-

det upptogs först 1390, då påven Bonifatius IX, därtill föranledd av drottning Margaretas supplik, tillsatte en kommission som skulle återupptaga och slutbehandla det. Med ledning av detta material som redan förelåg förklarade den Birgitta vara värd helgonkult, och påven kunde den 7 och 8 oktober 1391 företaga den högtidliga kanonisationen. Av denna har en frater ab extra vid namn Lars Romare givit en målande skildring på latin. En mängd avskrifter av handlingarna från kanonisationsprocessen hade förfärdigats för det högtidliga tillfället, och från dessa avskrifter har de i vår tid utgivits i tryck.

Från och med nu kunde man fira den heliga Birgitta i kyrkorna med mässa och officium. Som hennes högtidsdag utsågs emellertid inte, såsom fallet vanligen var när det gällde helgon, dödsdagen utan i stället *kanonisationsdagen*, den 7 oktober. Detta får fattas som ett bevis på vilken vikt man tillmätte den påvliga helgonförklaringen. Dödsdagen, den 23 juli, ihågkoms som en högtidsdag av lägre rang, och detta endast i Linköpings stift. I detta stift firade man även dagen för S:ta Birgittas relikers ankomst till Sikavarp på Öland, 28 maj. Det var som sagt den 7 oktober som var den förnämsta högtiden, och denna dag blev kallad Brittmässan. Den iaktogs som en stor högtidsdag i hela landet.

För högtidsdagen skulle ett värdigt officium författas. Nikolaus Hermansson, biskop av Linköping, en av Birgittas närmaste vänner, skrev det officium, som efter inledningsorden benämnes *Rosa rorans*. I kapitlet om Sankt Nikolaus av Linköping beskriver vi detta officium och påpekar, vilken djup förtrogenhet med Birgittas Revelationes som det bär vittne om. En annan man ur Birgittas krets, ärkebiskop Birger Gregersson, skrev oberoende av Nikolaus det Birgitta-officium som efter inledningsorden kallas *Birgitte matris inclite*. Birgers officium vittnar icke om en så djup förtrogenhet med Birgittas tanke- och känslvärld som vad Nikolaus' diktverk gör, men rent poetiskt sett är det kanske lika fulländat. En uppriktig beundran för Birgittas orädda förmaningar till konungar och stormän lyser fram i denna strof:

Excelsis digna laudibus
 Birgitta nationibus
 Vindictam clamat, scelera
 Magna revelat regibus,
 Unde cum sanctis omnibus
 Exsultat super sidera.

Birgitta, värdig himmelskt pris,
 förkunnat att Guds vredes ris
 skall drabba ohörsam nation.
 Hon yppat konungarnas brott,
 och därför hon i stjärnors slott
 bland helgon höjer jublets ton.

Båda officierna är skrivna före Birgittas kanonisering men med tanke på de årliga högtider, som från och med kanoniseringen skulle hållas till Birgittas minne. Vid medeltidens slut användes Birgers officium i Uppsala, Strängnäs och Västerås stift, Nikolaus' däremot i Linköpings, Skara och Åbo.

Konstnärerna började snart utföra bilder av den heliga Birgitta i måleri och skulptur. De bevarade Birgittabilderna är många. Birgitta framställdes med den gifta kvinnans och änkans huvud-dok, med en bok och penna (någon gång även ett bläckhorn) som attribut, vilket naturligtvis syftar på hennes *författarverksamhet*. Så är helgonet framställt exempelvis på de berömda träskulpturerna i Vadstena klosterkyrka. Ibland är Birgitta framställd som *ordensstiftarinna*, i det att hon utdelar sina klosterregler åt munkar och nunnor. Ett exempel utgör en oljemålning i Brahekyrkan på Visingsö. Man ser även Birgitta som *pilgrim*, med stav och ränsel. Den norrländske målaren Egil har i Enångers gamla kyrka i Hälsingland och i Börje kyrka i Uppland avbildat henne valfärdande bland stiliserade träd och buskar — en medeltida sportskvinna. En originell Birgittabild finnes i birgittinklostret i Uden i Holland. Det är en senmedeltida träskulptur, vacker och uttrycksfull. Helgonet bär på denna bild en stav omlindad med en vranka och har en vintunna bredvid sig. Detta syftar på ett ställe i början av klosterregeln, där Birgitta säges vara kallad att grunda den nya *vingården* i Sverige.

Den heliga Birgitta lever vidare i sina skrifter och i den klosterorden som hon gett upphov till.

Vi nämnde att Vadstena kloster uppfördes i överensstämmelse med det av påven Urban V utfärdade tillståndet. År 1378 approberade påven Urban VI på Katarinas begäran klosterregeln som rättesnöre inte bara för Vadstena utan därtill för en mångfald kloster. Vadstena klostrets egen tillvaro räknas från 23/24 oktober 1384, då både munk- och nunnesamfundet högtidligen infördes i

Birgitta med bok, vinranka och vintunna. Träskulptur i Udens kloster, Holland.

Foto: Veghel.

klosterbyggnaderna, om än själva kyrkan stod färdig först år 1430. Dotterkloster kunde snart anläggas. Sådana tillkom i Norge, Danmark, Finland, England, Tyskland och Italien. I våra dagar finns endast fem birgittinkloster av den *gamla* regeln kvar, nämligen Syon Abbey i England, Uden och Weert i Holland, Altomünster i Tyskland samt Vadstena i Sverige, samtliga nunnekloster. En *ny gren* av birgittinorden tillkom på 1600-talet genom den spanska adelsdamen Marina del Escobar (död 1633). Den innehar några nunnekloster i Spanien och i Mexico. Slutligen må nämnas den gren av birgittinorden som har Elisabet Hesselblad (död 1957) till upphov. Den har flera kloster, och dess moderhus är beläget i Casa di Santa Brigida i Rom.